

BIZ KO'RA OLMAGAN SAMARQAND: SHO'ROLAR DAVRIDA BUZIB TASHLANGAN MINORALAR VA MADRASALAR XARITASI

*Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti
Pedagogika va ijtimoiy-gumanitar fanlar
Fakulteti tarix ta'lim yo'nalishi
3 bosqich 2.23-gurux talabasi
Toshto'xtayeva Fotima Muzaffar qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Samarqand shahrining XX asrning birinchi yarmi, ayniqsa, Sho'rolar (Sovet) davridagi me'moriy qiyofasining o'zgarishi tahlil qilinadi. Maqolada "shaharsozlikni modernizatsiya qilish" bahonasida buzib tashlangan, bugungi kunda faqat fotosuratlar va arxiv hujjatlarida qolgan noyob madrasalar, minoralar va masjidlar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'z: Samarqand, Sho'rolar davri, buzilgan me'morchilik, Registon, madrasalar, tarixiy xarita, shaharsozlik siyosati.

Samarqand — "Yer yuzining sayqali" degan nomga bejiz sazovor bo'lmagan. Biroq, bugungi kunda biz ko'rib turgan Registon yoki Shohi Zinda ansambllari butun boshli me'moriy xazinaning faqat bir qismidir. XX asrning 20-30-yillarida boshlangan "ateistik targ'ibot" va "sotsialistik rekonstruksiya" davri Samarqandning ko'plab noyob obidalarini yer bilan yakson qildi. Biz "ko'ra olmagan" Samarqand o'zining ko'lamiga ko'ra hozirgisidan ancha ulkanroq edi. Yo'qotilgan meros ro'yxati: Eng yirik obidalar Sho'rolar davrida Samarqandning tarixiy markazi bo'lgan "Eski shahar" hududida yuzlab binolar buzildi. Registon maydoni: "Ochiq maydon" strategiyasi Bugun biz ko'rib turgan Registon — uchta madrasadan iborat keng maydon. Ammo XX asr boshlarigacha u ancha "zich" va "yopiq" bo'lgan. Chorsu bozori va savdo rastalari: Registonning orqa va yon tomonlarida yuzlab kichik do'konlar, pishgan g'ishtdan qurilgan savdo timlari bo'lgan. 1920-yillarning oxirida "shahar markazini tozalash" bahonasida barcha savdo qatorlari buzib tashlangan. Kichik madrasalar: Sherdor va Tillakori madrasalari atrofida o'nlab kichik hujrali madrasalar bo'lgan. Ular maydonni o'rab turgan va majmuaga ulug'vorlik bergan. Sho'rolar davrida bu binolar "estetik ko'rinishga xalaqit beradi" deb topilib, yer bilan yakson qilingan.

Bibi Xonim va Siyob bozori orasidagi "Bo'shliq" Eng katta yo'qotishlardan biri ayniqsa shu hududda sodir bo'lgan. Madrasai Safid (Oq madrasa): Bu madrasa Bibi Xonim masjidining janubi-sharqiy tomonida joylashgan edi. U o'zining baland minorasi va ko'k-oq koshinlari bilan mashhur bo'lgan. 1930-yillarda shahar magistral yo'lini o'tkazish uchun bu obida butunlay buzilgan. Darvoza va devorlar: Samarqandning qadimiy "Ohanin" (Temir) va "Firuza" darvoralari bo'lgan. Ular

nafaqat kirish joyi, balki minorasimon baland inshootlar edi. Sovet injenerlari transport harakati uchun bu darvozalarni "to'siq" deb hisoblab, portlatib yuborishgan. Guri Amir majmuasining "Qanotlari" Amir Temur maqbarasi bugun yagona bino kabi ko'rinadi, aslida u ulkan majmuaning bir qismi edi:

Muhammad Sulton madrasasi: Maqbaraga tutashgan ushbu ulkan madrasaning faqat poydevori va kirish peshtog'ining bir qismi qolgan. 1920-1940 yillar davomida uning devorlari qarovsizlik va "g'isht olish" maqsadida buzib ketilgan. Xonaqo va Minoralar: Maqbara atrofida to'rtta baland minora bo'lgan. Bugun ularning faqat pastki qismlari tiklangan, qolgan qismi sho'rolar davridagi texnik xatolar va e'tiborsizlik tufayli qulab tushgan yoki buzilgan. Buzilishlar "Xaritasi" va Statistika Tarixiy hujjatlarga ko'ra, 1920-yildan 1950-yilgacha Samarqandda, Madrasalar soni 40 dan ortiq buzulishining sababi "Diniy o'choq" sifatida va yo'l kengaytirish uchun. Masjidlar soni 150 dan ortiq buzulish sababi Omborxona qilingan yoki butunlay buzilgan. Hamomlar soni 10 ga yaqin buzulish sababi Antisanitariya va yangi qurulishlar bahonasida. Minoralar soni 12 ta "qurulish xavfi bor" degan soxta xulosalar bilan.

Ma'naviy va Me'moriy Zarar Buzib tashlangan binolarning g'ishtlari nima bo'lgan? Bu eng og'riqli nuqta. Yangi binolar: Samarqanddagi dastlabki sovet ma'muriy binolari (masalan, eski pochta yoki hukumat binolari) aynan qadimiy madrasalarning pishgan g'ishtlaridan qurilgan. Yo'llarni to'ldirish: Ayrim hollarda buzilgan minoralar g'ishtlari maydalab, yo'llarga to'shama sifatida ishlatilgan.

Xulosa: Tarixiy xotira va yo'qotilgan meros saboqlari

Samarqandning sho'rolar davridagi me'moriy qiyofasi o'zgarishini yakunlar ekanmiz, bu jarayon shunchaki shaharsozlik emas, balki rejalashtirilgan madaniy degradatsiya bo'lganini ko'ramiz. Xulosa o'rnida quyidagi muhim jihatlarni ta'kidlash lozim: "Me'moriy Genotsid" va uning oqibatlari

Sho'rolar davrida buzib tashlangan minoralar va madrasalar faqat g'ishtdan iborat binolar emas edi. Ular O'rta Osiyo islom sivilizatsiyasining intellektual markazlari bo'lgan. Har bir buzilgan madrasa bilan birga: Minglab nodir qo'lyozmalar va kitoblar yo'q qilindi. Asrlar davomida shakllangan "ustoz-shogird" an'analari va xattotlik maktablari uzilib qoldi. Shahar o'zining akustik va iqlimiy muvozanatini yo'qotdi (qadimiy tor ko'chalar va baland devorlar issiq iqlimda tabiiy konditsioner vazifasini o'tagan). Tiklab bo'lmas yo'qotish: "Madrasai Safid" va boshqalar. Bugungi kunda biz Registonni ko'rib hayratlanamiz, lekin tarixiy xaritalar shuni ko'rsatadiki, Registon atrofidagi 20 dan ortiq yirik inshoot butunlay yo'q qilingan. Masalan, Bibi Xonim masjidi yonidagi Madrasai Safid (Oq madrasa) o'zining nafisligi bilan Sherdor madrasasidan qolishmagan. Uni buzish orqali biz nafaqat binoni, balki XV-XVII asrlar koshinpazlik san'atining noyob namunalarini yo'qotdik.

Mafkura qurbonlari: Minoralarining "aybi" Sho'rolar mafkurasi uchun minoralar "panislomizm" ramzi bo'lib ko'ringan. Shu sababli, hatto texnik jihatdan mustahkam bo'lgan ko'plab minoralar "eskirgan" yoki "xavfli" degan tamg'a bilan yiqitilgan. Bu esa Samarqandning vertikal panoramasini (siluetini) butunlay o'zgartirib yubordi. Bugun biz ko'rayotgan "tekis" Samarqand aslida yuzlab osmon o'par minoralar shahri edi. Bugungi kun uchun saboq

Ushbu "ko'ra olmagan Samarqandimiz" xaritasi bizga bugungi kunda saqlanib qolgan har bir g'ishtni ko'z qorachig'idek asrashimiz kerakligini uqtiradi. Sho'rolar davri xatolari bizga shuni o'rgatdiki: Modernizatsiya tarixni inkor etish hisobiga bo'lmasligi kerak. Tarixiy obidalarni saqlash — bu faqat turizm emas, balki milliy o'zlikni saqlashdir.

Samarqandning bizga ye tib kelmagan qismi, uning hozirgi holatidan bir necha barobar ulug'vorroq bo'lgan. Biz bugun bu yo'qotilgan xaritani o'rganar ekanmiz, tariximizning "yarador" ekanligini his qilamiz. Ammo bu xotira bizga kelajakda o'zligimizni qanday himoya qilish kerakligini ko'rsatuvchi mayoq bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pugachenkova G.A. — "Samarqand me'morchiligi tarixi" (Turli yillardagi nashrlari). O'rta Osiyo me'morchiligi bo'yicha eng nufuzli manbalardan biri bo'lib, unda yo'qolgan ko'plab obidalarning chizmalari keltirilgan.
2. Zohidov P.Sh. — "Samarqand me'moriy merosi". Muallif Samarqandning tarixiy qiyofasini tiklash va saqlab qolish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borgan.
3. Vyatkin V.L. — "Samarqand asori-atiqalari bo'yicha qo'llanma" (1920-yillar nashri). Sho'rolar davrining boshida hali buzilmagan ko'plab obidalarning holati bayon etilgan nodir manba.
4. Nilsen V.A. — "U istokov sovetskogo gradostroitelstva v Uzbekistane" (O'zbekistonda sovet shaharsozligi asoslari haqida). Ushbu kitobda 1920-1940-yillardagi "rekonstruksiya" va "modernizatsiya" rejalari batafsil yoritilgan.
5. Shishkin V.A. — "Goroda Uzbekistana" (O'zbekiston shaharlari). Samarqandning tarixiy topografiyasi va yo'qolgan devorlari haqida ma'lumot beradi.
6. Abramov M.M. — "Guzari Samarkanda". Samarqandning eski mahalla va guzarlaridagi kichik masjid va madrasalar xaritasi aynan shu manbada mukammal berilgan.
7. O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA) — Samarqand shahrini qayta qurish bo'yicha 1925–1939-yillardagi hujjatlar va "Glavnauka" hisobotlari.